

УДК 343

М. І. Панов,

докт. юрид. наук, проф., завідувач
кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, акад. НАПрН України;

І. О. Зінченко,

канд юрид. наук, доц. кафедри
кримінального права № 2
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОБЛЕМИ
ЇЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
(за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції
з кримінального права 9-10 жовтня 2014 р.)**

9–10 жовтня 2014 р. на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, Національної академії правових наук України за підтримки Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» відбулася міжнародна науково-практична конференція «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків».

У роботі конференції взяли участь понад 150 науковців-спеціалістів у галузі кримінального, кримінально-процесуального права, кримінології, криміналістики з України, Німеччини, Польщі, Туркменістану. Своїх представників на участь у конференції направили провідні навчальні й наукові колективи Києва, Харкова, Одеси, Львова, Дніпропетровська, а також Конституційний Суд України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з контролю за наркотиками, Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі тощо. Серед учасників конференції були присутні 6 академіків і 4 члени-кореспонденти Національної академії правових наук України, 43 доктори і 60 кандидатів юридичних наук.

Роботу міжнародної науково-практичної конференції відкрив вступним словом ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України **В. Тацій**, який відзначив, що проведення у Харкові міжнародних конференцій з актуальних проблем кримінального права стало не лише традиційною, а й необхідною подією для сучасного наукового життя України, адже через драматичні явища соціального буття, що наразі відбуваються на теренах нашої держави і негативно позначаються на українському суспільстві та її громадянах, на порядку денному постає чимало питань правового характеру. Особливої гостроти набувають питання захисту і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, суверенітету держави, національної безпеки тощо. У зв'язку з цим норми кримінального права, які є найпотужнішим інструментом правового реагування на факти порушення найважливіших соціальних цінностей суспільства, повинні відігравати одну із провідних ролей.

В. Тацій підкреслив, що наразі спостерігається глобальна інтеграція не лише політичного, економічного і культурного простору сучасного світу, а й безперервний процес вироблення і апробування єдиних концептуальних підходів у боротьбі зі злочинністю, як однією із актуальних планетарних проблем сучасності. При цьому особлива роль і значення сучасної науки кримінального права в системі міжнаукових зв'язків та урахування напрацювань міжгалузевого співробітництва виявляється для національного наукового простору особливо актуальними.

У галузі методології наукових досліджень найцікавіші ідеї, гіпотези і концепції виникають, як відомо, на перетині різноманітних дослідницьких парадигм, культур, традицій міждисциплінарних комплексних досліджень. Тому вбачається актуальним і своєчасним звернення до проблеми визначення різних векторів міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права у зв'язку із розвитком наукових досліджень, адже розв'язання численних проблем, що ви-

никають у науці кримінального права в сфері правотворчості та правозастосування є неможливим без звернення як до суміжних юридичних наук, так і до знань іншої наукової належності.

На думку академіка В. Тація трьома векторами указаної взаємодії є, по-перше, зв'язок науки кримінального права з гуманітарними і природничими галузями наукового знання; по-друге, його зв'язки з іншими правовими науками; по-третє, специфічний зв'язок даної науки з іншими науками кримінально-правового циклу. При цьому для взаємодії кримінального права у системі міждисциплінарних зв'язків характерною є констатація опосередкованих зв'язків кримінального права із гуманітарними і природничими галузями наукового знання. Проте ефективний кримінально-правовий захист суспільних відносин не уявляється можливим без чіткого розуміння природи і структури суспільно-політичного і економічного укладу життя, а також цінностей сучасної цивілізованої людини, знання про які черпаються з теорії економіки, політології, соціології, культурології тощо. Прикладом інтеграції науки кримінального права у міждисциплінарний правовий простір виступає практика кримінально-правового захисту конституційних, екологічних прав, інтелектуальної власності та суміжних прав, тощо, у зв'язку з цим наукою кримінального права широко вживаються категорії і поняття, розроблені іншими галузями права. У зв'язку з цим виникає проблема уніфікації понятійного апарату та наукового інструментарію як у кримінальному праві, так і в інших юридичних науках.

В. Тацій указав, що сучасна політична ситуація в Україні й світі як ніколи актуалізує значення науки кримінального права у контексті зв'язків із міжнародним публічним правом та такою галуззю останнього, як міжнародне кримінальне право, яким регулюється співробітництво держав і міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю, передусім зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Академік В. Тацій побажав учасникам міжнародної конференції успішної роботи, підкресливши, що наукова думка частіше досягає плідних результатів у

розв'язанні найбільш актуальних проблем, знаходячи точки дотику у суміжних науках. І юридичні науки у цьому відношенні не є винятком. Сама логіка наукового пізнання дає підстави для висновку, що наука кримінального права постійно має бути предметом як критичного аналізу, так і використання її досягнень разом із суміжними науковими дисциплінами через процеси їх конвергенції, інтеграції та гармонізації для своєчасного реагування на актуальні виклики соціально-правової реальності, що стрімко змінюється. І міжнародна наукова-практична конференція – ще один крок на шляху розвитку кримінального права сучасної України як соціальної, правової та демократичної держави.

На пленарному засіданні конференції було заслухано вісім доповідей, в яких визначалися найбільш принципові та фундаментальні проблеми обговорюваної на конференції теми.

Із науковою доповіддю «Системний підхід у дослідженні науки кримінального права та її міждисциплінарних зв'язків» виступив доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **М. Панов**. Він відзначив, що наука кримінального права є складним системним об'єктом, а тому дослідження цієї галузі знань і її міждисциплінарних зв'язків пов'язані з використанням усіх методів наукового аналізу, однак головним і домінуючим з яких є системний метод. У зв'язку з цим він вважає за потрібне розглянути три тісно пов'язані між собою проблеми: 1) основні риси і структурні компоненти науки кримінального права, її понятійного апарата та об'єкта дослідження; 2) характер та особливості міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права з іншими науками та 3) особливості впливу інших наук на науку кримінального права і межі допустимості сприйняття і використання (асиміляції) останньою знань інших наук.

Доповідач підкреслив, що наука кримінального права як система знань, що знаходять вираз в ідеях, поглядах, концепціях, теоріях, ученнях, має приаманний їй понятійний апарат, який виконує важливі функції, а саме: шляхом

використання властивих йому специфічних логіко-лінгвістичних засобів закріплює систему знань у галузі науки кримінального права; виступає як логіко-юридичний інструментарій наукових досліджень, виконуючи при цьому пізнавальну, евристичну, прогностичну та інші функції; є елементом чинного кримінального права і забезпечує виконання його основних функцій. Понятійний апарат кримінального права має надзвичайно важливе значення, оскільки система категорій понять, їх визначень та юридична термінологія становлять основу всіх нормативних утворень кримінального права – правових норм, юридичних конструкцій правових інститутів тощо – і таким чином визначає зміст і обсяг кримінально-правового регулювання, насамперед, визнання обсягу і змісту всієї сфери злочинного і караного.

М. Панов також констатував, що наука кримінального права становить собою досить складне інформаційне нормативно-правове явище та уособлює вельми широкий обсяг знань, що визначаються не лише безпосередньо кримінальним правом, а й іншими науковими дисциплінами, що відносяться до суспільно-гуманітарних, природознавчих, технічних та юридичних наук. Тут з усією очевидністю проявляються процеси як *диференціації*, так і *інтеграції* знань. Інтегративні зв'язки науки кримінального права з іншими науками складаються у формі відносин і зв'язків координації (узгодженості) а в деяких випадках – *субординації* (співвідчинення). У своїй більшості зв'язки науки кримінального права з іншими науками складаються як відносини координації, коли кримінальне право сприймає знання інших наук, акумулює їх у себе. Це прослідковується як на теоретичному, так і категоріально-понятійному та термінологічному рівнях. Проте із загальнотеоретичними юридичними дисциплінами, такими як теорія держави і права, філософія права, соціологія права, які розробляють доктринальні концепції, категорії поняття, кримінальне право перебуває у відносинах субординації. Порухення цих відносин буде свідчити про помилки у наукових дослідженнях. Так само науки конституційного та міжнародного права на теоретичному, категоріально-понятійному та терміно-

логічному рівнях знаходяться із наукою кримінального права здебільшого у відносинах субординації і в значній мірі впливають на зміст тих чи інших положень науки кримінального права. М. Панов звернув увагу на особливості міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права з іншими науками кримінального циклу, указавши, що трактування міждисциплінарних категорій і понять цього блоку, що розробляються наукою кримінального права, має виступати науковою і нормативно-правовою основою для інших наук цього блоку. Доповідач також дослідив колізії між наукою кримінального права та юридичними науками регулятивних галузей права. Такі колізії виникають, зокрема тоді, коли кримінальне право визнає ті чи інші діяння злочинами, а, наприклад, цивільне право розглядає такі самі діяння як правомірні. Наприкінці виступу М. Панов зробив висновок, що у цілому узгодженість і несуперечливість зв'язків науки кримінального права з іншими науками є загальним правилом. Тому виявлення і подолання міждисциплінарних колізій, що виникають, є необхідною умовою оптимізації об'єктивно існуючих інтегративних зв'язків науки кримінального права із галузями знань інших наук.

Доповідь доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, Голови Конституційного Суду України **Ю. Бауліна** була присвячена питанню верховенства права як об'єднуючого принципу предмета дослідження науки кримінального права. Доповідач зазначив, що принцип верховенства права, який згідно з Конституцією визнається і діє в Україні, є фундаментальним принципом функціонування сучасного державно-організованого суспільства саме в аспекті викликів сьогодення. Цей принцип виходить із визнання первинності конституційного регулювання і включає в себе, зокрема, гарантування відповідності чинного законодавства закріпленим у Конституції правовим цінностям, у тому числі шляхом конституційного контролю з боку Конституційного Суду України. Звідси випливає методологічний висновок про те, що встановлення відповідності кримінального закону Конституції України повинно ґрунтуватися на конституційних положеннях, що стосуються не лише

сфери публічного охоронюваного права, а й усіх конституційно-правових приписів, узятих у системній єдності. Проте судова практика, у тому числі і практика Конституційного Суду України, показує, що сучасна вітчизняна система норм кримінального права ще далека від ідеалу. Положення прийнятих парламентом законів у галузі кримінального права нерідко суперечать принципу правової визначеності, а інколи й певним положенням Конституції України, що нівелює принцип верховенства права як найпотужнішого правового ідеалу, визнаного всім демократичним світом.

На думку Ю. Бауліна така ситуація породжує низку проблем, вирішення яких потребує залучення вітчизняного наукового потенціалу у галузі кримінального права. Насамперед це проблеми, пов'язані з науковим визначенням поняття кримінального правопорушення, а також поняття кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень в аспекті дотримання одного із найважливіших критеріїв принципу верховенства права – справедливості. Далі. Це домірність покарання та форм його виконання, а також їх відповідність сучасним міжнародним стандартам та викликам сьогодення. Нарешті, це питання відповідності принципу верховенства права такого правового феномена, як звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також дотримання цього принципу при здійсненні заходів щодо нейтралізації наслідків останньої. Наприкінці доповіді Ю. Баулін підкреслив, що наукове дослідження указаних проблем та напрацювання відповідних рекомендацій є нагальною та невідкладною потребою сьогодення, оскільки останні події в Україні гостро поставили питання протидії таким колись нехарактерним для нашого суспільства порушенням принципу верховенства права, як масові заворушення, узурпація владних повноважень, сепаратистська та терористична діяльність тощо.

У доповіді доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, директора Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Н. Гуторової** аналізувалася охоронна функція кримінального права. Зокрема, нею було відмічено, що охо-

ронна функція кримінального права обумовлює неминучість тісних міжгалузевих зв'язків з іншими галузями права, що виступають регуляторами суспільних відносин. Дуалізм функцій як кримінального права, так і кримінально-правових норм породжує суттєві особливості системно-структурних зв'язків, з одного боку, в межах системи норм кримінального права, з другого – між нормами кримінального права та нормами інших галузей права. Тісний зв'язок кримінального права із регуляторними галузями права цілком зрозумілий, проте при їх взаємодії нерідко виникають суперечності. Як приклад Н. Гуторова вказала на окремі випадки повного ігнорування кримінальним правом положень регуляторного законодавства (встановлення кримінальної відповідальності за порушення норм і правил, які чинне право чітко не визначило, механічне імплементація законодавчих положень інших галузей права до статей КК без урахування системи кримінального права, принципів кримінально-правового регулювання, правил нормотворчої техніки тощо). Для усунення зазначених недоліків доповідачка запропонувала керуватися такими правилами, а саме: законодавча термінологія, що використовується нормами регуляторного і кримінального права не повинна відрізнятися за змістом; при формулюванні бланкетних диспозицій зазначені норми і правила мають ґрунтуватися на законі про кримінальну відповідальність, при необхідності їх зміст може лише конкретизуватися у підзаконних нормативних актах; положення інших галузей права повинні не механічно включатися у диспозицію норми кримінального права, а з дотриманням правил формулювання складу злочину та принципів кримінального права.

Питанням взаємозв'язку кримінально-правового та адміністративно-правового аспектів наркополітики України присвятив свою доповідь доктор юридичних наук, професор, Голова державної служби України з контролю за наркотиками **В. Тимошенко**. Він зазначив, що наркополітика держави, тобто стратегія і тактика її діяльності у сфері обігу наркотичних засобів тісно пов'язані із кримінальним, адміністративним та іншими суміжними галузями

права, що складають систему права України. Наркополітика держави, з одного боку, визначає необхідність та ступінь кримінальної та адміністративної відповідальності, а, з другого – кримінально-правові та адміністративно-правові норми є інструментами у реалізації наркополітики, впливаючи на її напрям та розвиток. В. Тимошенко указав, що протягом останніх двох десятиліть в Україні склалася чітка система норм, що визначають відповідальність за правопорушення у сфері обігу наркотиків. Це пов'язано зі ступенем суспільної небезпечності діянь і специфікою їх суб'єктів, тобто наркозалежного та наркоділера. Проте формально в системі діючих кримінально-адміністративних координат законодавець цих суб'єктів майже не розрізняє, а правоохоронці обох сприймають як злочинців. Такий підхід у кримінальному праві призводить лише до зростання криміналізації у сфері наркобізнесу. В. Тимошенко вважає, що до наркоспоживача має бути особливе ставлення як при розгляді провадження, так і при визначенні міри відповідальності. І головне, його, як хвору людину, потрібно обов'язково лікувати. Лікування від наркоманії, виховання, реабілітація і ресоціалізація без ізоляції таких людей від суспільства – ось що має стати пріоритетом для держави. Можливо, доцільними були б і відповідні зміни до КК, що встановлювали б альтернативну можливість застосування замість покарання добровільного лікування наркозалежної особи, яка вчинила злочин невеликої чи середньої тяжкості. Таким чином, кримінальний закон сприяв би зменшенню кількості наркозалежних осіб і шкоди від наркотиків, зниженню рівня злочинності, зокрема, рецидиву, поліпшенню соціально-економічної ситуації у країні. У будь-якому разі, на думку вченого, у реалізації кримінально-правових та адміністративно-правових векторів політики протидії поширенню наркоманії та наркозлочинності є потрібними засновані на законі, чіткі, скоординовані дії всіх інститутів влади і громадянського суспільства. Важливим є також те, що підхід до вирішення цієї проблеми має бути комплексним – від профілактичних до лікувально-реабілітаційних та організацій-

них заходів, що вживаються до наркозалежних осіб з метою їх лікування й повернення до повноцінного життя у суспільстві.

Велику зацікавленість учасників конференції викликала доповідь професора, доктора філософії Інституту кримінально-правових наук та філософії права Університету Гете м. Франкфурту на Майні (Німеччина) **П.-А. Альбрехта**, присвячена механізму безпеки автономії та незалежності судової гілки влади в Європі. Доповідач відзначив, що в демократичній державі кримінальне право може існувати тільки як кримінальне право правової держави. Його основними ознаками є: обмеження сфери впливу (приватного, суспільного та економічного); толерантність в інтересах свободи жертв, а також злочинців; принцип, згідно з яким без вини немає покарання; залежність змісту законів від правила *ultima-ratio*; детальне з'ясування фактів; дієві інститути засобів захисту; незалежність законного судді при прийнятті рішення; гуманна система виконання покарання.

П.-А. Альбрехт звернув увагу, що межі цих понять та інститутів у всій Європі залишаються відкритими, а тому для судової гілки влади є важливим здійснення незалежного контролю за дотриманням і виконанням прав і свобод людини від зловживання владою з боку держави та її органів. Незалежність судової гілки влади в Європі впливає із конституційного принципу поділу влади і забезпечується такими чинниками: прямими виборами суддів парламентами або незалежними виборчими комісіями; високим ступенем прозорості виборів суддів; самоврядуванням судової гілки влади тощо.

Доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ **В. Шакун** виступив із доповіддю «Несправедливість у кримінологічному вимірі». На його думку, сучасна кримінологічна наука не завжди приділяла належну увагу несправедливості як кримінологічній детермінанті. Проте останні події в Україні, що стали наслідком несправедливих дій влади у сфері політики, економіки, судочинства, викликали різні прояви протиправної пове-

дінки, які виявилися у масових правопорушеннях. За цих умов, виходячи із розуміння сутності злочинності, кримінологічна наука одностайна у тому, що головна увага у протидії злочинності має базуватися не на примусі й виправленні, а на спільних зусиллях суспільства і влади щодо попередження і нагляду. Основою цих зусиль повинна стати не роз'яснювальна, превентивна робота з потенційними правопорушниками, а прямі дії щодо ліквідації специфічних соціальних умов, що породжують злочинність. Однією з таких основних умов є несправедливість. В. Шакур вважає, що, виходячи із реалій сьогодення, можна зробити висновок, що саме несправедливість руйнує підвалини суспільства і породжує злочинність. Консолідація суспільства виникає лише на основі справедливості. Отже, проблема декриміналізації суспільства може бути вирішена тільки на основі демократизації політичної системи, забезпечення високого рівня життя населення, формування його правової свідомості, реального просування у напрямку утвердження ідеалів правової держави і громадянського суспільства, досягнення соціальної консолідації тощо.

Обговорення наукових доповідей продовжилось на секційних засіданнях, які працювали за чотирма напрямками. Зокрема, на першій секції розглядалися загальнотеоретичні проблеми міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права. З доповідями і науковим повідомленнями виступили доктори юридичних наук, професори **В. Гришук, В. Костицький, Є. Стрельцов, П. Фріс**, доценти **О. Пащенко, О. Харитонова** та інші науковці.

Друга секція була присвячена дослідженню інтегративних зв'язків кримінального права з іншими правовими науками. У її роботі взяли участь доктори юридичних наук, професори **В. Антипов, О. Житний, С. Мірошніченко**, професори **В. Тютюгін, В. Куц**, доценти **О. Євдокимова, Є. Письменський, В. Киричко** тощо.

На засіданнях третьої секції обговорювалися місце і роль кримінального права в системі наук кримінально-правового циклу. В наукових доповідях і повідомленнях учасників секції докторів юридичних наук **Л. Демидової,**

В. Осадчого, В. Харченка, доцентів О. Радутного, М. Романова та інших мова йшла, зокрема, про взаємообумовленість кримінального права і процесу, сучасні міжгалузеві колізії кримінально-правових наук і криміналістики та шляхи їх вирішення, інші актуальні аспекти указаної проблеми. На «круглому столі» цієї секції розглядалися питання взаємодії кримінального права та кримінології у розв'язанні завдань боротьби зі злочинністю.

Робота четвертої секції була присвячена питанням міждисциплінарних зв'язків кримінального права в дослідженнях молодих учених.

Розглянувши й обговоривши актуальні проблеми науки кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків, на завершення своєї роботи міжнародна науково-практична конференція прийняла рекомендації, в яких вважає за можливе констатувати про таке.

1. У сфері загальнотеоретичних проблем міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права

1.1. Віддаючи належне різним підходам і поглядам науковців щодо визначення поняття науки кримінальне право, конференція в цілому виходить із того, що наука кримінального права становить собою систему знань у виді ідей, поглядів, концепцій, теорій і учень про злочин і покарання, кримінальний закон і кримінальну відповідальність, кримінально-правові норми, юридичні конструкції та інститути, їх соціальну обумовленість і ефективність; принципи, закономірності і тенденції розвитку кримінального права, а також теоретичне осмислення практики законотворчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінального права. Наука кримінального права має притаманний їй *понятійний апарат* – достатньо досконалу і розвинену систему категорій та понять, їх визначень (дефініцій) і відповідну їм систему термінів, що у більшості своїй знаходять відображення і нормативне закріплення у змісті кримінально-правових норм. Понятійний апарат цієї галузі права як результат пізнавальної діяльності одночасно виступає в якості логіко-юридичного інструментарію подальшого пізнання у сфері кримінального права, забезпечуючи здійснення

пізнавальної, евристичної, прогностичної та інших функцій даної науки. Система знань науки кримінального права, незалежно від форм їх зовнішнього прояву і особливостей закріплення логіко-лінгвістичними засобами (як й у будь-якій науці), зумовлена об'єктом даної науки, детермінована ним і залежна від нього.

1.2. *Об'єкт науки кримінального права* має складний характер. До його змісту входять: *по-перше*, невизначена множинність об'єктивно існуючих явищ реальної дійсності у вигляді конкретних актів суспільно небезпечної поведінки (вчинків) людей як сукупності суспільно небезпечних діянь певного виду (типу); *по-друге*, система кримінально-правових норм, юридичних конструкцій та інститутів, що становлять зміст кримінального права як галузі права, визначаючи ці діяння як злочини і передбачаючи за їх вчинення відповідні покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру. Цей об'єкт має *бінарну (подвійну) структуру*, елементи якої знаходяться в органічній єдності. *Перший елемент* цієї структури відноситься до сфери *суцього (існуючого)* – до сфери фактів соціальної дійсності (актів реальної суспільно небезпечної поведінки – конкретних вчинків людей у формі суспільно небезпечних діянь); *другий* – до сфери *забороненого (повинного і належного)* – у формі нормативно визначених заборон і приписів того, чого не повинно бути, що знаходить відображення і закріплення у нормах кримінального закону.

1.3. Наука кримінального права (як у площині галузі права, так і на рівні галузі законодавства) широко залучає та активно використовує для вирішення власних завдань і здійснення своїх основних функцій великий масив знань, що відносяться до сфери інших наук. До них належать, зокрема, філософія, соціологія, психологія, медицина (судова медицина), психіатрія (судова психіатрія), екологія, інші природознавчі, технічні, а також суспільно-гуманітарні науки. Особливе місце займають юридичні науки: філософія і теорія держави та права, соціологія права як загальнотеоретичні наукові дисципліни, а також значний масив галузевих наук – конституційне, міжнародне, адміністративне, ци-

вільне, екологічне право тощо. Особливої уваги заслуговують науки, які утворюють відносно відокремлений кримінально-правовий блок (цикл) наук: кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, кримінально-виконавче право, криміналістика. Ці науки об'єднані загальним (єдиним) для них об'єктом, який має складну структуру і являє собою бінарну систему елементів: «злочинність» – «кримінально-правова боротьба зі злочинністю». Зазначені інтеграційні зв'язки науки кримінального права з іншими галузевими науками вказують на те, що дана наука охоплює широке коло знань, які належать як до сфери кримінального права, так й інших наукових дисциплін.

1.4. Наука кримінального права при дослідженні складних системних об'єктів використовує різні методи пізнання, домінуючим серед яких є *метод системного аналізу (системний підхід)*. Він дає можливість з'ясувати внутрішню структуру об'єкта (системи) як цілісного явища, встановити його елементи, а головне – виявити внутрішні інтеграційні відносини і зв'язки між елементами системи та їх вплив один на одного. Елементи системного об'єкта, знаходячись у взаємодії, активно впливають на об'єкт (як систему), а останній впливає на свої компоненти (підсистеми), підкорюючи і перетворюючи їх відповідно до своєї сутності й природи. Також системний підхід орієнтує на виявлення інтеграційних відносин і зв'язків даного складного об'єкта (системи) з іншими подібними об'єктами, а так само на встановлення особливостей їхньої взаємодії. Таким чином, системний підхід пов'язаний із необхідністю виявлення, *по-перше, внутрішніх системних відносин і зв'язків*, які у своїй єдності визначають структурований об'єкт як цілісне явище (у нашому випадку – зміст науки кримінального права: теоретичні засади його Загальної і Особливої частин, інститутів, норм, юридичних конструкцій тощо), що знаходяться в основі процесів *диференціації* і дають можливість *виокремлювати науку кримінального права як цілісний системний об'єкт*. *По-друге*, даний підхід передбачає необхідність установлення *зовнішніх відносин і зв'язків*, що відображають процеси як *диференціації*, так й *інтеграції знань*, які мають місце в сфері

відносин науки кримінального права з іншими галузями знань, а також свідчать про їх специфічну взаємодію, в тому числі про вплив на зміст і структуру досліджуваної науки.

1.5. Аналіз останньої групи *системних відносин (зовнішніх зв'язків)* має особливе значення, оскільки дає можливість знайти відповідь на головне запитання: в чому сутність і зміст *міждисциплінарних інтеграційних відносин і зв'язків* науки кримінального права і які *межі можливого використання даною наукою знань інших наукових дисциплін*? *Зовнішні інтеграційні відносини і зв'язки* науки кримінального права з іншими галузями знань мають різноманітний характер і поділяються, зокрема, на *відносини координації* (узгодженості, логічної несуперечливості) і *відносини субординації* (жорсткої впорядкованості і підкорення одного явища (об'єкта, елемента) іншому). Проте такий підхід ще не дає можливості розв'язати питання щодо обсягу і меж інтеграції наук, а також використання наукою кримінального права знань інших наук. Конференція вважає за доцільне відносини між указаними науками розглядати з урахуванням окремих *рівнів (показчиків)*, а саме: 1) *теоретичного рівня* (рівень ідей, концепцій, теорій, вчень тощо); 2) *категоріально-понятійного рівня*; 3) *термінологічного рівня*.

Конференція відмічає, що деякі з указаних наук (філософські науки, психологія, психіатрія тощо) можуть виконувати щодо науки кримінального права методологічну функцію при розробленні проблем, які знаходяться на «перетині» цих наук і є суміжними з ними. У подібних випадках кримінально-правова наука не може не враховувати у своїх дослідженнях результати, отримані суміжними науками, не використовувати їх категоріально-понятійний апарат і відповідну термінологію. У таких випадках відносини між науками можна охарактеризувати не лише як відносини «координації», а й певної «субординації», коли вказані науки впливають на зміст кримінального права. Проте *цей процес не може розглядатися спрощено як механічне перенесення теорій і вчень, а також категорій, понять і термінології з інших наук до кримі-*

нального права як «абсолютних» у їх «первинному» вигляді й у «жорстких», «предметних» трактуваннях, що надають їм відповідні науки. Вони мають бути узгоджені з основними і принциповими положеннями теорії кримінального права і враховувати, що в структуру об'єкта науки кримінального права входять явища, які відносяться не лише до сфери «суцього», а й до сфери «належного», що й надає доктрині цієї науки специфічних та індивідуальних рис суто юридичної науки. Отже, наука кримінального права, як самостійна галузь знань, виходячи зі свого об'єкта, може розробляти кримінально-правові теорії, які не завжди співпадають за обсягом і змістом із теоріями філософії, психології, соціології тощо. Це, наприклад, теорії причинного зв'язку, особливо його встановлення при бездіяльності, а також психології – при розробленні таких категорій, як «суб'єктивна сторона», «вина», «мотив», «мета злочину», «злочинна недбалість» тощо. При указаних співвідношеннях вплив інших наук на зміст науки кримінального права має корегуватися з урахування змісту теорії науки кримінального права і специфіки її об'єкта.

1.6. Особливий характер мають відносини науки кримінального права з юридичними науками. Останні значною мірою формалізовані, мають достатньо досконалий та розвинений категоріально-понятійний апарат і довершену систему термінології. Більшість із категорій, понять і термінів визначені в законах та підзаконних нормативних актах, мають відносно стабільний характер, діють довгостроково, є офіційними, а тому отримали в теорії права назву *«легальних категорій, понять і термінів»*. Водночас значний масив категорій, понять і термінів, які розробляються юридичною наукою, не отримали нормативно-правового закріплення і виступають лише як її предмет, маючи назву *«доктринальні категорії, поняття та юридична термінологія»*.

Найбільш широкий обсяг інтеграційних відносин науки кримінального права існує з юридичними науками, до змісту яких входять норми, так званих, регулятивних галузей права: цивільного, господарського, банківського, екологічного, земельного, трудового права. Ці відносини в основі своїй характери-

зуються як відносини координації, суть яких полягає в такому: по-перше, визнання нормами кримінального права певного суспільно небезпечного діяння злочинним означає, що це діяння в той самий час не може визнаватися регулятивними нормами правомірним. По-друге, визнання нормами регулятивних галузей певних діянь правомірними виключає можливість визнання цих діянь злочинними у кримінальному праві. Ця взаємна залежність між галузями права й юридичними науками вимагає їх координації та узгодженості.

Вказані відносини координації, що складаються між галузями правових наук, одночасно забезпечують й диференціацію, й інтеграцію. *Диференціація* знаходить вираз у тому, що теорії, вчення, ідеї, концепції, система категорій понять та термінологія, зумовлені об'єктом кожної із наук, дають можливість відрізнити цю науку від інших а також ідентифікувати її як самостійну галузь знань. Навпаки, *інтеграційні процеси* проявляються в тому, що: 1) наука кримінального права залучає до свого змісту знання інших юридичних наукових дисциплін, так би мовити, асимілює ці знання, «поглинає» їх, при цьому даючи їм інтерпретацію з урахуванням їх первинного змісту і сутності, але під кутом зору власних завдань, предмета і методу кримінально-правового регулювання; 2) інтеграція вказаних наук найбільш повно проявляється у широкому використанні кримінальним правом бланкетних диспозицій (їх більшість зачинним КК) норм, що належать до змісту інших (регулятивних, а в деяких випадках і охоронних, наприклад, адміністративної) галузей права. Ці норми включаються до змісту норм кримінального права як обов'язкові їх елементи і разом з ними виконують функцію регулювання кримінально-правових відносин. Норми регулятивних галузей права у даному випадку входять до змісту кримінально-правових норм як допоміжні, виконують при цьому субсидіарну і конкретизуючу функції, надаючи закону про кримінальну відповідальність належну лаконічність, гнучкість і динамізм та оптимальність у кримінально-правовому регулюванні.

1.7. Суттєві особливості мають міждисциплінарні зв'язки науки кримінального права з науками кримінального циклу. Інтеграційні зв'язки розгляданого блоку наук мають більш складний характер і полягають перш за все в тому, що всі вони досліджують єдиний для них складний об'єкт «злочинність – кримінально-правова боротьба зі злочинністю», акцентуючи увагу на тих чи інших його сторонах. Найбільш повне і чітке відбиття ці інтеграційні процеси знаходять у тому, що всі наукові дисципліни користуються науковими розробками щодо злочину та покарання. Більше того, досить часто вони оперують одними і тими самими категоріями, поняттями, і відповідними їм юридичними термінами, наприклад, «злочин», «склад злочину», «вина», «мотив», «мета злочину», «покарання», конкретними складами злочинів «крадіжка», «розбій», «зґвалтування» тощо, які є предметом розробки науки кримінального права. Ці науки використовують указані поняття як логіко-юридичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед кожною з них, унаслідок чого ці категорії і поняття набувають статусу міждисциплінарних (міжгалузевих). У співвідношенні цих наук одні з них є *фундаментальними*, що відповідають на запитання: «Що пізнається?», інші є *прикладними* і відповідають на запитання: «Для чого пізнається?». Серед наук кримінального циклу кримінальне право належить до категорії фундаментальних. Отже, розробка і трактування кримінальним правом міждисциплінарних категорій і понять виступають науковою і нормативно-правовою основою для інших наук цього блоку. Тут мають місце відносини *субординації*, відповідно до яких прикладні науки цього блоку при розробці вказаних категорій, понять, юридичних термінів мають виходити з основних і принципових положень науки кримінального права. Водночас це не виключає можливості розробки міждисциплінарних проблем прикладними науками з урахуванням особливостей їх об'єкта і завдань. Однак основні і суттєві ознаки вказаних категорій і понять у цих науках мають бути похідними від основних і суттєвих ознак, що розробляються і формулюються наукою кримінального права.

2. У сфері інтегративних зв'язків кримінального права з іншими правовими науками

2.1. Міжнародна науково-практична конференція, відзначивши цінність компаративних досліджень, зазначила про необхідність уникнення певної абсолютизації зарубіжного досвіду та його механічного запровадження у правову систему України без урахування та належної оцінки відмінностей у соціальних, історичних, економічних і культурних умовах життя суспільства. Вибір виду порівняння, як і способів дослідження, безпосередньо залежать від поставлених завдань. Сучасний етап розвитку порівняльного правознавства диктує необхідність звернення до таких видів порівняння, як нормативний та функціональний. Лише звернення до аналізу кримінального законодавства інших держав та юридичної, у тому числі судової, практики й положень правової теорії може забезпечити належне проведення всебічного порівняльного дослідження у відповідності з вимогами, що пред'являються до цього процесу, а також критичне осмислення отриманих результатів. До того ж такий підхід дозволяє у повній мірі використовувати порівняльно-правовий метод саме як інструментарій науки кримінального права, предметом вивчення якої виступає згадана вище кримінально-правова система в цілому, а не лише кримінальне законодавство.

2.2. Конференція відзначає, що суттєвим аспектом, який зумовлює правильне застосування на практиці норм Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI, є відмежування корупційних правопорушень від злочинів. При цьому зазначається, що суспільна небезпечність є тією ознакою, яка входить до підстави кримінальної відповідальності за корупційні злочини (відповідно до ч. 1 ст. 2 КК) і відмежовує корупційні злочини від інших видів протиправної поведінки (відповідно до ч. 1 ст. 11 КК). Суспільна небезпечність злочинних корупційних діянь визначається тим, що виконання особами, зазначеними у ч. 1 ст. 4 вказаного Закону України, своїх повноважень у відповідності до закону фактично здійснюється

залежно від одержання неправомірної вигоди від інших осіб, чим заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Ця залежність визначає характер суспільної небезпечності корупційних злочинів і проявляється по-різному, що дозволяє виділити певні види корупційних злочинів. У свою чергу, адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172⁴–172⁹ глави 13-А («Адміністративні корупційні правопорушення») Кодексу України про адміністративні правопорушення, не підпадають під визначення корупції, що передбачається цим Законом, а тому не є суспільно небезпечними у розумінні кримінального права. В указаних статтях КУпАП йдеться про інші за характером порушення певних законодавчих вимог у сфері боротьби з корупцією, які спрямовані на недопущення проявів корупції, її своєчасне виявлення та відвернення конфлікту інтересів.

2.3. Існуючі інтегративні зв'язки кримінального права з іншими правовими науками вимагають від наукової спільноти проведення комплексних досліджень суміжних проблем, особливо категорій і понять, що використовуються у різних галузях права. Звертається увага на необхідність подальшого переосмислення, уточнення й конкретизації понятійного апарату Особливої частини КК, що передбачає удосконалення кримінально-правових норм, відповідних юридичних конструкцій, надання їм більш уніфікованих форм і усунення їх суперечливого розуміння. Так, зокрема, запропоновано узгодити понятійний апарат кримінального, екологічного і земельного законодавства України у сфері охорони земель шляхом розмежування на законодавчому рівні понять «забруднення земель» та «псування земель». Обґрунтовується доцільність встановлення у ст. 239¹ КК відповідальності за незаконне зняття або перенесення ґрунтового покриву земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля; а також за незаконне зняття або перенесення ґрунтового покриву земель водного фонду в особливо великих розмірах. Визнається доцільним викласти ст. 254 КК України у такій редакції: «Невиконання або неналежне виконання обов'язку охорони земель при здійсненні гос-

подарської діяльності, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання ґрунтового шару, порушення структури ґрунту, – карається...».

2.4. Взаємний зв'язок таких галузей права, як адміністративне і кримінальне, простежується у бланкетних кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність і покарання за порушення адміністративно-правових норм. Проте деякі положення кримінального та адміністративного законодавства, які містять суміжні поняття, є неузгодженими, у зв'язку з чим на практиці виникають труднощі при розмежуванні окремих деліктів. Так, приписи ч. 1 ст. 299 КК та ч. 1 ст. 89 КУпАП, що встановлюють відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, не дають можливості чітко розмежувати жорстоке поводження з тваринами як злочин та жорстоке поводження з тваринами як адміністративне правопорушення, а тому потребують істотних змін. Також потребують уніфікації і чіткого розмежування кримінально-правові та адміністративно-правові норми щодо відповідальності за хуліганство (ст. 296 КК та ст. 173 КУпАП).

3. У сфері визначення співвідношення науки кримінального права з іншими науками кримінально-правового циклу

3.1. Конференція відмічає, що сучасний розвиток наук кримінально-правового циклу (кримінальне право, кримінальне процесуальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право, криміналістика тощо) відбувається у двох напрямках – *диференційному*, який полягає у подальшій відокремленості цих наук одна від одної шляхом вироблення кожною з них власного понятійного апарату, що відповідає їх об'єкту та завданням, та *інтеграційному*, що супроводжується поглибленням міждисциплінарних зв'язків, наслідком чого є вироблення й застосування єдиних концептуальних підходів у боротьбі зі злочинністю. У зв'язку з цим виникає необхідність виявлення відносин і зв'язків, що відображають процеси як диференціації, так й інтеграції знань, які мають місце в сфері відносин науки кримінального права з іншими галузями знань, а

також свідчать про їх специфічну взаємодію, у тому числі про вплив, з одного боку, науки кримінального права на зміст і структуру інших кримінально-правових наук, а з другого – наук кримінально-правового циклу на зміст і структуру науки кримінального права з відповідним визначенням обсягу та меж такої диференціації та інтеграції.

Учасники конференції указують, що зазначені напрями розвитку кримінального права є прогресивними і такими, що виступають орієнтиром для подальших наукових пошуків. Доцільно збільшити частку науково-дослідницьких програм із питань боротьби зі злочинністю, що виконуються на міждисциплінарному рівні за участю навчальних, наукових закладів, а також НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

3.2. Конференція констатує, що кримінальне право як галузь матеріального права є фундаментальною наукою щодо інших наук кримінально-правового циклу, які, по суті, є формою його існування і мають використовувати розроблені наукою кримінального права базові поняття і категорій як логіко-юридичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед будь-якою з цих наук. Саме тому в системі взаємовідносин кримінального права з цими науками домінуючими є координаційні зв'язки, що передбачають узгодженість та логічну несуперечливість їх понятійно-категоріального апарату базовим положенням науки кримінального права. Водночас це не виключає розробку міждисциплінарних проблем і прикладними науками з урахуванням особливостей їх об'єкта і завдань будь-якої із наук. Однак тут вже мають місце відносини субординації, відповідно до яких прикладні науки цього блоку при розробці міждисциплінарних категорій і понять мають виходити з основних і принципових положень науки кримінального права. Ураховуючи зазначене, конференція відзначає, що розробка юридичних словників термінів наук кримінально-правового циклу є невідкладною проблемою сьогодення. Ключове місце в цьому виданні має зайняти, безумовно, енциклопедичний словник термінів із кримінального права.

3.3. Конференція вважає, що в сучасних умовах активізації процесів, спрямованих на інтеграцію України в міжнародний правовий простір, спостерігається достатньо відчутна диспропорційність у розвитку наук кримінального циклу. Зокрема, останнім часом відбувається активний розвиток таких інститутів кримінального права, як «інші заходи кримінально-правового характеру», з їх доповненням відповідальністю юридичних осіб; «звільнення від кримінальної відповідальності та покарання»; «виконання тих чи інших видів покарань» тощо, що, у свою чергу, вимагає забезпечення правового регулювання цих питань відповідними прикладними науками згідно з їх предметами досліджень, насамперед кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, з тим, щоб у кримінальному законі не дублювалися положення, які мають суто процесуальний характер. Разом із цим реформування кримінального процесуального законодавства показало наявність зворотного впливу на міждисциплінарні зв'язки з суміжними галузями права через впровадження в законодавство кримінальних проступків та злочинів приватного обвинувачення. За таких умов перспективним є проведення фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на пошук оптимальних моделей поєднання інтеграційних та диференційних процесів, визначення не лише можливих, а й насамперед допустимих меж впливу на науку кримінального права інших наук кримінального циклу з урахуванням сучасного національного й міжнародного досвіду.

3.4. В аспекті взаємодії науки кримінального права та кримінології конференція пріоритетним визнає розв'язання питань щодо оцінки дійсної ролі кримінального закону та його реального впливу на поведінку людини як ефективного засобу, що здатний утримувати певну частину суб'єктів соціуму від вчинення злочинів. Підтверджуючи те, що без урахування положень закону про кримінальну відповідальність неможливо забезпечити поступальний розвиток кримінологічної науки, конференція підкреслює й зворотний вплив кримінології на кримінальне право, зокрема, якщо йдеться про криміналізацію

та декриміналізацію певних діянь, визнання поведінки людини суспільно небезпечною або такою, що втратила суспільну небезпечність, кримінологічне обґрунтування цих і подібних інститутів кримінального права.

Опрацювавши й узагальнивши пропозиції науковців щодо проблем науки кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків¹, міжнародна науково-практична конференція вважає за необхідне запропонувати таке.

1. Звернути увагу юридичної громадськості, юридичних навчальних і наукових установ на необхідність глибокої і ґрунтовної розробки проблем міждисциплінарних наукових зв'язків науки кримінального права з іншими галузями знань, установлення можливості і допустимості впливу інших наук на зміст науки кримінального права.

2. Враховуючи той факт, що проєвропейський напрям зовнішньої політики посідає одне з провідних місць у системі зовнішньополітичних пріоритетів України, а невід'ємними складовими європейського правового простору є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших регіональних міжнародних організацій та об'єднань, як Європейський союз (ЄС) та Рада Європи (РЄ), спрямувати науково-дослідницьку роботу щодо приведення кримінального законодавства України до стандартів законодавства Європейського союзу.

3. Гармонізувати системно-функціональний зв'язок кримінально-правової науки з правотворчою і правозастосовною діяльністю. Цей зв'язок має базуватися на домінуючій ролі юридичної науки як у сфері правового регулювання в цілому, так і сфері кримінально-правового регулювання, зокрема. Власне, шлях реалізації цього концепту один – через чинне законодавство. Доцільно закріпити цей статус науки в окремому законі, як-то: «Про нормативні акти України» або «Про законотворчу діяльність в Україні».

---

¹ Див.: Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (9–10 жовтня 2014 р.) / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – 536 с.

4. При встановленні кримінальної відповідальності за посягання на суспільні відносини, врегульовані іншими галузями права, положення норм кримінального права мають бути узгодженими з нормами інших галузей права. Законодавчі приписи, поняття та термінологія, що використовуються нормами регуляторного і кримінального права, не повинні суперечити один одному. При формулюванні бланкетних диспозицій кримінально-правових норм, в яких встановлено відповідальність за порушення норм і правил, передбачених нормативно-правовими актами інших галузей права, зазначені норми і правила мають бути узгодженими між собою.

5. Кримінальне право має пріоритет при встановленні підстави кримінальної відповідальності за діяння, що передбачені в законі з бланкетними диспозиціями, оскільки тільки ця галузь права встановлює підстави і межі кримінальної відповідальності. Положення інших галузей права слід перетворити в елемент системи норм кримінального права із дотриманням власних завдань, принципів, правил формулювання складу злочину тощо.

6. Звернути увагу на необхідність оперативного реагування на виклики сьогодення з позицій верховенства права. Лише завдяки поєднанню наукових досягнень та досвіду законодавчої і правозастосовної діяльності можна ефективно протидіяти тим негативним явищам, що становлять реальну загрозу не лише реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, а й національній безпеці України як суверенній і незалежній, демократичній, соціальній та правовій державі.

У перший день роботи конференції відбулися загальні збори Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», на яких зі звітною доповіддю за другий рік роботи виступив заступник голови академік НАПрН України **В. Борисов**. Члени асоціації визначили перспективи роботи на 2015 рік та вирішила низку організаційних питань.